

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

АЛЕКСЕЙЧУК В. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.985 343.143.5

**КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИКИ)**

У статті розглянуто основні наукові підходи у визначенні місця криміналістичної методики судового розгляду кримінальних справ у системі криміналістики. Обґрунтовано авторську позицію щодо вирішення цього питання. Окреслено коло суб'єктів застосування наукових положень і рекомендацій криміналістичної методики судового розгляду.

Ключові слова: криміналістична методика судового розгляду в кримінальному провадженні, система криміналістики, криміналістичне забезпечення судового слідства, засоби криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ, тактика судового слідства.

В статье рассмотрены основные научные подходы относительно определения места криминалистической методики судебного рассмотрения уголовных дел в системе криминалистики. Обоснована авторская позиция в решении данного вопроса. Очерчен круг субъектов применения научных положений и рекомендаций криминалистической методики судебного рассмотрения.

Ключевые слова: криминалистическая методика судебного разбирательства в уголовном производстве, система криминалистики, криминалистическое обеспечение судебного следствия, средства криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел, тактика судебного следствия.

The main scientific approaches on definition of a place for criminalistics methods of criminal cases court hearing in the criminalistics system are researched in the paper. The author's position on solution of this issue is substantiated. The range of subjects of applying scientific concepts and guidelines of criminalistics methods in court hearing are outlined.

Key words: forensic method of trial in criminal proceedings, system criminology, provide forensic judicial investigation, forensic tools to ensure prosecution of criminal cases, tactics of the trial.

Вступ. Сучасна криміналістика характеризується активним упровадженням інформаційних технологій, застосуванням інновацій, багатоманітністю підходів у визначенні предмета цієї науки та сфер застосування її рекомендацій. Серед актуальних проблем ученими акцентується увага на потребах у криміналістичному забезпеченні діяльності учасників судового провадження (суддів, прокурорів, адвокатів).

Якщо з часів свого виникнення криміналістика посідала місце поліцейської науки і її наукові розробки були орієнтовані переважно на пошук «улік» – доказів для обґрунтування обвинувачення, то сьогодні наголошується на змагальному її характері (В.Ю. Шепітько) і головному її призначенні – допомагати своїми науковими розробками встановленню істини у справі, що цілком відповідає сучасним правовим засадам судочинства. Натепер не лише один слідчий є суб'єктом збирання доказів, а сторони кримінального провадження (сторона обвинувачення і сторона захисту) мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг (ч. 2 ст. 22 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України).

Перша помітна хвиля наукових досліджень, присвячених проблемам криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ, спостерігалась у 50-х – 70-х роках ХХ століття (ідеється здебільшого про окремі статті, значна частина яких висвітлює тактичні особливості окремих судових дій (М. Видря, А. Дунаєвський, М. Коршик, П. Маслак, В. Осенін, А. Паліашвілі, С. Пешехонова, Р. Рахунов, Б. Розовський, С. Скопенко, А. Соловйов, О. Соя-Серко, П. Цветков та ін.), більш об'ємні роботи переважно вузької спрямованості (Є. Болдирев, С. Бородин, Г. Воробйов, Н. Гапанович, Л. Кокорев, Ю. Корухов, К. Лисков, І. Максутов, І. Перлов, В. Савицький, І. Сапожников, Т. Чеджемов, М. Якуб та ін.), а також дисертації (С. Сухов та ін.)). Єдиною комплексною роботою щодо зазначеної проблеми в цей період була монографія Л. Ароцкера «Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел» (назва роботи мовою оригіналу – В. А.) (1964 р.), де розглядалися питання тактики й планування судового слідства й тактичні особливості окремих судових дій. Її автор наголошував на тому, що суд не лише досліджує та оцінює докази, а й аналізує ті шляхи (прийоми та методи), які слідчий застосував для їх отримання, а це вимагає від суду глибоких знань та вмінь застосовувати всі наукові прийоми й методи встановлення істини, в тому числі прийоми й методи криміналістики [1, с. 6], це вимагає, щоб криміналістика стала рівною мірою наукою як для слідчого, так і для суду [1, с. 6]. На жаль, щодо сучасного стану криміналістики зазначена ідея ще не отримала достатнього розвитку, про що свідчать збереження традиційних підходів у викладенні курсу криміналістики в багатьох підручниках, посібниках (де висвітлюються питання технічного, тактичного й методичного забезпечення лише процесу розслідування злочину, про судовий розгляд узагалі не йдеться) [14, с. 3–11], відсутність достатньої кількості публікацій із проблем криміналістичного забезпечення судового розгляду та неузгодженість у поглядах щодо формування й систематизації таких положень.

Водночас під час судового провадження постають не менш важливі проблеми, аніж під час досудового розслідування, а саме: зміна учасниками провадження раніше даних свідчень, поява нової інформації, яка потребує уточнення й перевірки, виявлення до цього моменту не помічених суперечностей у доказовій інформації, ознак фальсифікації окремих доказів, з'ясування фактів незаконного впливу на свідків, потерпілих, правильне визначення послідовності дослідження доказів, специфіки допиту, зумовленої видом учиненого злочину, особливостями його скоєння тощо, що змушує сторони провадження миттєво реагувати і знаходити ефективні шляхи вирішення зазначених питань, визначати комплекс дій, які допоможуть розв'язати виниклі проблеми, їх послідовність, обирати потрібні тактичні прийоми їх проведення. У судовій практиці з'являються також численні питання, пов'язані із законодавчими новелами, зокрема потреба визначення особливостей проведення судового допиту з використанням технічних засобів з іншого приміщення (з використанням відеоконференції), або допиту в інший спосіб, що унеможливує ідентифікацію свідка та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них, або одночасного допиту двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. До уваги варто взяти також суттєві розбіжності в ситуаціях, які виникають під час розслідування (наприклад, особа злочинця відома, він затриманий, особа злочинця відома, але він переховується, особа злочинця не відома тощо), і ситуаціях судового розгляду (особа підтримує показання, які надавала під час досудового розслідування, особа відмовляється від раніше даних показань (повністю або частково) тощо). Отже, наявність системи криміналістичних наукових рекомендацій щодо тактики й методики судового розгляду могла б значно полегшити

вирішення подібних практичних завдань і сприяти досягненню мети стадії судового розгляду в кримінальному провадженні.

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця криміналістичної методики судового розгляду в кримінальному провадженні в структурі криміналістики та суб'єктів її застосування.

Результати дослідження. Одним із першочергових питань, яке постає при спробі побудувати систему наукових положень із криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ, є визначення їх місця в загальній системі криміналістики загалом. Ідеться про сучасну традиційно визнану систему криміналістики, яка містить загальні положення, розділ криміналістичної техніки, криміналістичної тактики (по суті, тактики досудового розслідування) та криміналістичної методики (по суті, методики розслідування злочинів), відповідно, потребує розширення за рахунок наукових положень і рекомендацій, призначених для застосування на стадії судового розгляду. Щодо цього думки вчених мають суттєві розбіжності, а їх аналіз дає змогу виокремити певні підходи у визначенні місця засобів криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ у системі криміналістики. Більш за все неоднозначними виявляються спроби знайти місце в системі криміналістики криміналістичним методикам судового розгляду кримінальних справ.

Так, прихильники однієї з точок зору переконані в тому, що методика судового розгляду в кримінальному провадженні має посідати своє місце як окремі комплекси рекомендацій у межах повноструктурних окремих криміналістичних методик (методик досудового розслідування та судового розгляду певних видів злочинів) (В. Гавло, Д. Казанцев, Д. Кім, А. Корчагін, Х. Тітова, О. Ячечко та ін.) [6, с. 8–11; 7, с. 8–10; 9, с. 4; 13, с. 34, 49]. Але в такому разі постає питання: чи збігаються підстави криміналістичної класифікації злочинів, які є передумовою виділення (з урахуванням відповідної специфіки) окремих криміналістичних методик розслідування та окремих методик судового розгляду за певними видами злочинів? Наприклад, суттєвим критерієм для побудови самостійних окремих криміналістичних методик розслідування вбивств є факт здійснення приховання злочину (методика розслідування вбивства, прихованого шляхом інсценування, методика розслідування вбивств за відсутності трупа тощо), але на момент судового розгляду, коли суть події з'ясована, труп знайдено, чи існує потреба вирізняти щодо цих категорій убивств окремі криміналістичні методики їх судового розгляду і чим буде зумовлена їх специфічність? Щодо цього варто погодитись із думкою Ю. Кореневського, що для судового слідства не потрібно розробляти занадто дрібну методику дослідження доказів. Для розгляду справ про такі загальнокримінальні злочини, як, наприклад, більшість злочинів проти власності (крадіжка, грабіж, розбій), хуліганство, спричинення різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень тощо, цілком достатньо знання процесуальних правил і загальних рекомендацій із розв'язання типових слідчих ситуацій, які можуть виникати по таких справах [12, с. 46].

Порівняно з першою точкою зору, більш обґрунтованою виглядає позиція щодо поділу криміналістичної методики (як розділу криміналістики) на 2 частини: 1 ч. – «Криміналістична методика розслідування злочинів», 2 ч. – «Криміналістична методика судового розгляду кримінальних справ», при цьому кожна з них має розглядати власні загальні положення й містити певну кількість окремих криміналістичних методик (І. Когутич, В. Нор) [11, с. 395–396]. За подібним принципом пропонується будувати і структуру іншого розділу науки – «Криміналістична тактика», а саме: ч. 1 «Тактика досудового розслідування» («Слідча тактика») й «Тактика судових дій», або «Тактика судового слідства» (М. Вільгушинський, С. Кисленко, О. Сичова) [5; 10 тощо]. До речі, сьогодні деякі вчені саме так викладають положення криміналістичної тактики [15, с. 251, 268–274]. Але й такий підхід неоднозначно оцінюється науковцями. Зокрема, багатьма з них ставиться питання про те, кому мають бути адресовані такі криміналістичні рекомендації із судового розгляду, для кого вони будуть розроблятися: лише для суддів чи також і для адвокатів-захисників та обвинувачів-прокурорів? А якщо й для тих, і для інших, то чи будуть вони єдиними для всіх, чи все ж таки матимуть окремий характер, виходячи з різних функцій і завдань кожного з перелічених суб'єктів провадження? Дійсно, виглядатиме недоречним застосування захисником криміналістичних рекомендацій, спрямованих, наприклад, на викриття неправдивих

показань обвинуваченого. З іншого ж боку, навряд чи можна вважати загальними рекомендації, спрямовані на перевірку допустимості доказів обвинувачення, з'ясування повноти й усебічності розслідування тощо. Отже, виходить, що «криміналістична методика судового розгляду кримінальних справ» має містити комплекс рекомендацій для кожного з суб'єктів: окремо для суду, захисника й обвинувача, поряд із цим, можливо, загальні положення для всіх названих суб'єктів.

Кардинально інший спосіб розв'язання зазначених вище питань обирають представники третьої точки зору, які пропонують виділяти як самостійні структурні елементи криміналістики комплекси (системи) рекомендацій, розраховані на використання лише адвокатами (й/або прокурорами-обвинувачами) або суддями в кримінальному провадженні. Наприклад, «Тактика кримінального переслідування та професійного захисту від нього» (О. Баєв, М. Баєв), «Адвокатська криміналістика» (О. Синєокий), «Професійний захист у системі кримінально-процесуального дослідження доказів» (С. Бородін), «Тактика судді» (В. Бозров), «Криміналістична стратегія і тактика державного обвинувачення в суді» (М. Зоріна) тощо [2; 3; 4; 8; 16]. Але в такому випадку втрачається цілісність і єдність щодо оцінювання умов, характеристики типових ситуацій, які виникають під час судового розгляду тих чи інших категорій (видів) злочинів. Крім того, суд, який має бути об'єктивним і неупередженим в оцінюванні доказів і прийнятті рішення, має з двох позицій: й обвинувачення, і захисту – здійснювати аналіз викладеної інформації і представлених матеріалів, отже, доцільним є формування окремих криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ за єдиними критеріями, а не як повністю неузгоджених окремих комплексів наукових положень і рекомендацій.

Четвертий підхід передбачає виокремлення самостійного розділу криміналістики – «Судова криміналістика» або «Цілісна теорія використання криміналістики в судовому розгляді» з підрозділами: «Техніка. Тактика. Методика» (Ю. Кореневський) [12, с. 47–48]. Але в такому випадку ігнорується системність науки, оскільки поняття техніки, тактики й методики, визначення їх засобів та інші загальні положення є єдиними й мають розглядатися в межах загальних положень названих розділів, а судова техніка, судова тактика та судова методика (методика судового розгляду в кримінальному провадженні) мають виступати як частини цих розділів, так само як і слідчо-оперативна техніка, слідча тактика й методика розслідування злочинів.

Висновки. На підставі викладеного можна зробити висновок, що сьогодні є нагальна потреба і здійснюються спроби розробити криміналістичні рекомендації стосовно судового розгляду в кримінальному провадженні за різними видами злочинів, але між ученими відсутня єдина позиція щодо концептуальних засад у формуванні подібного роду наукових положень. Отже, потребують належного обґрунтування та додаткової аргументації принципи побудови системи засобів криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ, її складників (передусім тактики судового слідства, методики судового розгляду в кримінальному провадженні), визначення кола суб'єктів-споживачів зазначеного наукового продукту, а також необхідним є досягнення єдності у виділенні місця таким положенням у загальній структурі криміналістики. Більш природним виглядає в межах кожного з традиційних розділів криміналістики («Криміналістичної техніки», «Криміналістичної тактики», «Криміналістичної методики») виділяти як окремі частини «Судову техніку», «Тактику судового слідства», «Методику судового розгляду в кримінальному провадженні», а в межах цих частин викладати положення, що є загальними й корисними для всіх учасників судового розгляду (суддів, захисників, обвинувачів), а далі – окремі щодо кожного із цих суб'єктів.

Список використаних джерел:

1. Ароцкер Л.Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел / Л.Е. Ароцкер. – М. : Юридическая литература, 1964. – 223 с.
2. Баєв М.О. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Прокурорская тактика. Адвокатская тактика : [науч.-практ. пособ.] / М.О. Баєв, О.Я. Баєв. – М. : Экзамен, 2005. – 320 с.
3. Бозров В.М. «Тактика судьи» в прошлом и настоящем уголовном процессе / В.М. Бозров // Российская юстиция. – 2003. – № 10. – С. 31–32.

4. Бородин С.В. Профессиональная защита в системе уголовно-процессуального исследования преступлений: методологические, процессуальные и криминалистические аспекты : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.В. Бородин ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2009. – 27 с.
5. Вільгушинський М.Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики : [моногр.] / М.Й. Вільгушинський ; за ред. В.Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2010. – 168 с.
6. Гавло В.К. Криминалистическая методика предварительного расследования и судебного разбирательства вовлечения несовершеннолетних в совершение преступления (ст. 150 УК РФ) : [моногр.] / В.К. Гавло, О.В. Яцечко. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 200 с.
7. Гавло В.К. Проблемы теории и практики предварительного и судебного следствия по делам о хищениях, совершаемых лицами с использованием служебного положения, в сфере жилищно-коммунального хозяйства : [моногр.] / В.К. Гавло, К.А. Титова. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 168 с.
8. Зорина М.Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде : [пособ.] / М.Г. Зорина ; под ред. Г.А. Зорина. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 121 с.
9. Казанцев Д.А. Проблемы криминалистической методики предварительного расследования и судебного разбирательства по делам о коммерческом подкупе : [моногр.] / Д.А. Казанцев, Д.В. Ким. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 160 с.
10. Кисленко С.Л. Тактика судебного следствия и ее место в системе криминалистики : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / С.Л. Кисленко. – Саратов, 2002. – 217 с.
11. Когутич І.І. Використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ : [наук.-практ. посібн.] / І.І. Когутич, В.Т. Нор. – 2-ге вид. – Львів, К. : Тріада плюс, Алерта, 2011. – 428 с.
12. Корневский Ю.В. Криминалистика для судебного следствия : [науч.-практич. пособ.] / Ю.В. Корневский. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – 198 с.
13. Корчагин А.А. Криминалистическая методика предварительного расследования и судебного разбирательства по делам об убийствах (проблемы теории и практики) : [моногр.] / А.А. Корчагин ; под ред. проф. В.К. Гавло. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 512 с.
14. Криминалистика : [учебник] / [В.А. Жбанков, А.А. Кузнецов, А.Г. Филиппов и др.] ; под общ. ред. А.Г. Филиппова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт; ИД Юрайт, 2010. – 835 с.
15. Криміналістика : [підруч.] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. – 5-ге вид., переробл. і допов. – К. : Ін Юре, 2016. – 640 с.
16. Синеокий О.В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: новый курс адвокатского права и адвокатской криминалистики : [учеб. пособ.] / О.В. Синеокий. – 2-е изд. – Х. : Право, 2012. – 520 с.

